

Jugoslavija na Bliskom istoku tijekom Šestodnevnog rata

U ovom ću članku na temelju arhivske i novinske građe prikazati na koji je način Jugoslavija pomogla arapskim državama tijekom Šestodnevnog rata, kada ih je napala Država Izrael. Šestodnevni rat nije bio ni prvi ni posljednji arapsko-izraelski sukob u koji je Jugoslavija bila uključena, diplomatski ili gospodarski, no ističe se po dominantnoj i iznenadnoj izraelskoj pobjedi nakon koje je Jugoslavija odlučila raskinuti odnose s Izraelom. S druge strane ovaj je rat doveo do jačanja arapskog nacionalizma i islamskog fundamentalizma u arapskom svijetu, a napose u Palestini, što će oblikovati jednu od najpoznatijih terorističkih organizacija Hladnog rata – Palestinsku oslobodilačku organizaciju (PLO), koja je opstala sve do današnjih dana. Poseban naglasak u članku stavit ću na gospodarske odnose Jugoslavije i nekoliko važnijih arapskih država.

Uvod

Republika Hrvatska 27. listopada 2023. u Općoj skupštini UN-a bila je jedna od 14 zemalja koje su glasale protiv rezolucije koja je tražila „trenutačno, trajno i održivo humanitarno primirje” u Gazi.¹ Obrazloženo je da rezolucija ne spominje teroristički napad Hamasa. Takva je odluka u hrvatskim medijima primljena negativno, Hrvatska se otvoreno svrstala uz Izrael, odnosno protiv humanitarnih prava Palestinaca u Gazi. Točno 50 godina i 1 dan ranije, 6. listopada 1973, Egipat i Sirija napali su Izrael. Arapske zemlje izgubile su taj rat isto kao i tri prethodna rata, no pokazale su da je Izrael vojno ranjiv. Hamasov je napad 2023. ponovno ukazao na izraelsku ranjivost iako će, po svemu sudeći, rat završiti kao većina prethodnih sukoba, pobjedom Izraela.

Raspadom Jugoslavije Hrvatska politika na Bliskom istoku većinom je odgovarala politici SAD-a i Europske unije. Međutim, tijekom Hladnog rata socijalistička je Jugoslavija imala znatno drukčiju politiku prema arapsko-izraelskom sukobu i općenito prema Bliskom istoku jer je podržavala arapske države barem od 1956., kada je Izrael tijekom Sueske krize, podržavajući Ujedinjeno

¹ UN pozvao Izrael i Hamas na hitno primirje. Hrvatska glasala protiv toga. *Index.hr*, 27. listopada 2023.

Kraljevstvo i Francusku, odlučio napasti Egipat. Iako je Egipat vojno poražen, odnio je političku i moralnu pobjedu, dok je Izrael počeo gubiti znatan dio kredibiliteta kod ljevice. Međutim, Jugoslavija ni u jednom trenutku nije osporavala pravo na postojanje izraelske države, često se protiveći kasnijem palestinskom sloganu „Izrael u more”. To se nije promijenilo ni nakon prekida diplomatskih odnosa nakon najvećeg arapskog poraza u Šestodnevnom ratu 1967.

Iako je Jomkipurski rat 1973. označio posljednji pokušaj simultanog napada više arapskih država na Izrael prije potpisivanja mira između Egipta i Izraela u Camp Davidu 1979, Šestodnevni je rat bio najveći poraz arapskih zemalja. U tom ratu Izrael je osvojio Sinajski poluotok, Zapadnu obalu, Gazu i Golansku visoravan, koji su, svi osim Sinajskog poluotoka, i danas dio Izraela.² Jugoslavenska je diplomatska, tehnička i gospodarska pomoć arapskim državama bila ogledni primjer solidarnosti nesvrstanih država unatoč krizi pokreta od 1965. do 1970. Tito i egipatski vođa Naser bili su bliski suradnici, inicijatori pokreta nesvrstanih i vođe koji su s relativnim uspjehom pokušavali promijeniti gospodarske i političke trendove u hladnoratovskom poretku. No, Naser se nakon teškog poraza u Šestodnevnom ratu počeo primicati SSSR-u, a nakon njegove smrti 1970. i Sadatova preuzimanja vlasti, odnosi Egipta i Jugoslavije nisu bili isti kao do 1967. Egipat se počeo okretati drugim vanjskopolitičkim rješenjima. To je dovelo do toga da su neke druge države i njihovi vođe počeli preuzimati vodstvo u arapskom svijetu, poput Gadafijeve Libije, a kasnije Sadamova Iraka.

Osim toga, nakon Šestodnevnog rata palestinske militantne organizacije, koje žele predstavljati Palestince kao samostalni entitet u sukobu s Izraelom, počinju stjecati veću vidljivost. Do tada su to činile arapske države koje su graničile s Izraelom i u koje su se Palestinci najviše iseljavali – Egipat, Jordan, Sirija.³ Oslobođilački pokreti, među kojima se isticala Palestinska oslobodilačka orga-

² Izrael se počeo sa Sinajskog poluotoka postepeno povlačiti nakon Sporazuma u Camp Davidu (1979), a proces je dovršen do 1982. SAD i Izrael jedine su države koje priznaju da su 2/3 teritorija Golanske visoravni izraelski teritorij, dok ostatak međunarodne zajednice to smatra okupacijom. Pojas Gaze i Zapadna Obala imaju kompleksniji status. Na oba teritorija pravo polažu Palestinska Samouprava pod vodstvom sekularnog Fataha, međutim Pojas Gaze od 2007. nalazi se pod upravom islamističkog Hamasa, a od listopada 2023. Izrael je ponovo okupirao Pojas Gaze nakon što se povukao 2005. Zapadna Obala također se nalazi pod izraelskom okupacijom, a dio područja je pod stvarnom upravom Palestinske Samouprave. Teritorij Zapadne Obale i Pojasa Gaze službeno čine Državu Palestinu proglašenu 1988. koju priznaje većina članica UN-a, a proglasila ju je Palestinska oslobodilačka organizacija (PLO) čiji je član Fatah. Unatoč tome, Palestina “nema status međunarodno priznate, neovisne i suverene države” niti ima “jasno definirane i međunarodno priznate granice i ne zna se tko su sve njezini državljani” prema KASAPOVIĆ 2016: 264.

³ Velik broj Palestinaca iselio se i u Libanon, koji je politički bio znatno umjereniji zbog velikog broja Maronita (kršćana). Međutim, najveća palestinska dijaspora nalazila se do 1991. u Kuvajtu, gdje je boravilo oko 400.000 Palestinaca. Situacija se promijenila nakon iračke invazije na Kuvajt 1991. Više u KIMMERLING, MIGDAL 2003: 216.

nizacija (PLO) predvođena Fatahom, nastajali su godinama među obrazovanom palestinskom dijasporom, a slabosti arapskih država koje su se najbolje pokazale tijekom Šestodnevnog rata omogućit će im izlazak iz sjene Naserova panarabizma.⁴

Jugoslavensko-arapski gospodarski odnosi svoj vrhunac doživjet će tijekom 70-ih godina, no oblikovali su se i razvijali od jugoslavenskog izlaska u Treći svijet sredinom 50-ih, što će biti opisano u prvom dijelu rada. U drugom dijelu bit će izneseni osnovni podaci o Šestodnevnom ratu. U trećem će dijelu rada fokus biti na jugoslavenskoj aktivnosti tijekom Šestodnevnog rata, s naglaskom na gospodarsku pomoć i na to kako je bezrezervna podrška arapskim državama utjecala na daljnji razvitak jugoslavenske uloge na globalnoj sceni.

Gospodarska suradnja s trećim svijetom – „posrednik između bogatih i siromašnih”⁵

Jugoslavenska je upletenost u bliskoistočne krize, i općenito u pitanja Trećeg svijeta, proizlazila iz vanjskopolitičke nesvrstanosti. Od početka oblikovanja nesvrstanosti gospodarska pitanja nametala su se u sam vrh prioriteta, a s vremenom će postajati sve vidljivija stvaranjem niza platformi putem kojih su se tražila veća gospodarska i trgovinska prava te zahtijevala gospodarska pomoć. Pokret nesvrstanih do kraja 70-ih više se oblikovao kao politička platforma, no upravo je on omogućio pokretanje niza foruma poput UNCTAD-a (UN Conference on Trade and Development) ili G77 (Group of 77),⁶ u kojima je većina članica pripadala i nesvrstanima.

Međutim, Jugoslavija je znatno prije uspostave Pokreta započela suradnju sa zemljama u razvoju, pri čemu su gospodarska pitanja imala istaknuto mjesto.⁷ Krajem 1951. Jugoslavija je u UN-u izdala zajedničku rezoluciju s Burmom, Čileom, Egiptom i Kubom u kojoj se zahtijevala veća pomoć zemljama u razvoju.⁸ Jugoslavensko djelovanje bilo je sukladno prethodnom zahtjevu jugoslavenskog delegata u UN-u, Lea Matesa, a u kojem se tražilo organiziranje pomoći zemljama u razvoju.⁹ Unatoč protivljenju SAD-a rezolucija je odobrena i uspostavljen je komitet devet država koji je donio nacrt pod imenom SUNFED (Special UN

⁴ Naserovski panarabizam (naserizam) bio je protkan socijalističkim, nacionalističkim i republikanskim idejama, a u vanjskoj politici odan položaju nezavisnom od velikih sila što će se kasnije manifestirati kroz Pokret nesvrstanih.

⁵ U frazi „Posrednik između bogatih i siromašnih“ riječ je o UNCTAD-u, prema SMITH, TAYLOR 2007: 1.

⁶ Sedamdeset i sedam zemalja u razvoju.

⁷ RUBINSTEIN 1970: 164.

⁸ Isto.

⁹ Isto: 163.

Fund for Economic Development). Inicijativa je na kraju propala zbog protivljenja SAD-a i Ujedinjenog Kraljevstva, dok većina zemalja Trećeg svijeta nije bila spremna ići tako daleko i suprotstavljati se državi na koju su se financijski oslanjale.¹⁰ U listopadu 1952. Jugoslavija je primljena u Ekonomsko i socijalno vijeće UN-a (ECOSOC), čime je iskazana važnost gospodarskih pitanja, pogotovo onih koja su se ticala slabije razvijenih zemalja. Tako je Jugoslavija nastavila graditi svoj put prema srdačnijim vezama s izvaneuropskim državama. Izolirana od Istočnog bloka, a duboko svjesna činjenice da s komunističkim uređenjem ne može ući u Zapadni blok, Jugoslavija je od prve polovice i sredine 50-ih započela globalnu avanturu. Pri tome, gospodarska su solidarnost i pokušaj ostvarivanja boljih gospodarskih veza sa zemljama Trećeg svijeta bili jedan od motiva i ciljeva u stvaranju nove jugoslavenske vanjske politike.

Glavno je okupljalište zemalja u razvoju nakon 1961. postao Pokret nesvrstanih zemalja (PNZ). Tada se održala prva konferencija u Beogradu. Doduše, u to vrijeme nitko nije razmišljao o formalnom stvaranju pokreta, pogotovo ne Nehru, ali ni Naser i Sukarno – zbog sličnog razloga propao je i SUNFED. Bojali su se reakcije Zapada, odnosno SAD-a.¹¹ Na Prvoj se konferenciji ekonomskim pitanjima nije posvetila prevelika pozornost, no već se iduće godine održala zasebna Ekonomska konferencija u Kairu. Nakon te konferencije, pa sve do posljednje relevantne konferencije, ponavljala su se manje ili više opća mjesta koja se mogu čuti i danas – o potrebi veće suradnje, razvoju industrije i poljoprivrede, poboljšanju životnih uvjeta itd.¹² Dok su konferencije nesvrstanih bile mjesto gdje će se stvarati zajednički stavovi i mjesto izdavanja deklaracija koje će biti glas zapostavljenih, prava su se trebala tražiti na drugoj adresi – u Ujedinjenim narodima. U skladu s tim zemlje u razvoju zagovarale su stvaranje posebnog tijela u sklopu UN-a koje će se baviti trgovinom i razvojem. Takvo tijelo formirano je 1964. kada je u Ženevi održan prvi UNCTAD (UN Conference on Trade and Development). O važnoj ulozi Jugoslavije dovoljno govori činjenica da je Slovenac Janez Stanovnik postao predsjednik Odbora za financije, a u jednom trenutku se i sukobio s arapskim zemljama. Nesuglasice su se pojavile s Alžirom koji je zagovarao izbacivanje Južnoafričke Republike zbog apartheida, i s drugim arapskim izaslanstvima koja su negirala pravo izraelske delegacije.¹³ Jugoslavija je pokazala objektivnost i principijelnost djelujući protiv svojih najbližih saveznika u korist univerzalnog prava koje su imale sve države, pa čak i u ono vrijeme rasistička Južnoafrička Republika i arhineprijatelj arapskih država, Izrael. Ono

¹⁰ Isto: 163–165.

¹¹ BOGETIĆ 2019: 39.

¹² Vidi Deklaraciju konferencije <https://repository.uneca.org/ds2/stream/?#/documents/80d6b10f-13ae-53f9-bd40-b87ccc94d00f/page/1>.

¹³ RUBINSTEIN 1970: 175.

što je trebalo biti tek jedno okupljanje zemalja, postao je stalni forum zemalja u razvoju za rasprave o svim oblicima razvoja, no ograničenih dosega i postignuća te bez stvarnog utjecaja na donošenje odluka.¹⁴

Na prvom UNCTAD-u sudjelovalo je sedamdeset i sedam država (zemalja u razvoju) na temelju čega je nastala Grupa 77 (G77). Jugoslavija je bila jedina europska država koja je pripadala tomu bloku, iako je bila ekonomski i politički drukčija, a pripadala je i potpuno različitom geografskom podneblju od ostalih država.¹⁵ Iste 1964. održana je Druga konferencija PNZ-a u Kairu, nakon čega će proći šest godina bez susreta na najvišoj razini. Nesvrstani su se našli u prvoj krizi: preminuo je Nehru, svrgnuti su Nkrumah i Sukarno, čak trojica od pet najutjecajnijih vođa, u Alžiru je svrgnut i Ben Bella, također jedan od utjecajnijih vođa. Tri godine nakon toga, 1967, arapske države pretrpjele su najteži poraz od Izraela u Šestodnevnom ratu, Egipat je još snažnije odgurnut prema Sovjetskom Savezu, znatno snažnije nego uoči, tijekom i nakon Sueske krize. Nakon niza po nesvrstane nepovoljnih događaja koji su pokazali svu heterogenost i krhkost tog pokreta, Jugoslavija i Tito ostali su sami, figurativno, a i doslovno nakon što je umro Naser, posljednji od „velikih” vođa nesvrstanih. U tom razdoblju G77 ostaje jedino mjesto gdje su se sastajale zemlje u razvoju – od 10. do 25. listopada 1967. u Alžiru se održao sastanak čiji je rezultat bila Alžirska povelja koja će postati važan temelj daljnjeg djelovanja PNZ-a tijekom 70-ih godina.

Očigledno je bilo da sam PNZ, ministarski sastanci, konferencije i sl. neće biti dovoljni za rješavanje gospodarskih pitanja – bila je potrebna šira suradnja i podrška. Tijekom šestogodišnjeg kriznog razdoblja održao se i jedan sastanak koji se mogao pokazati važnijim nego što je bio – riječ je o trilateralnom susretu Indire Gandhi, Nasera i Tita u New Delhiju krajem 1966.¹⁶ Osim što je sastanak ukazao na to da se održava kontinuitet politike nesvrstanih, zaključeno je da će se ići prema dogovaranju carinskog preferencijala.¹⁷ Danas se carinski preferencijal ili sustav povlastica primjenjuje većinom na relaciji između razvijenih i nerazvijenih zemalja, no u tome je slučaju bila riječ o preferencijalu između sličnih ili podjednakih zemalja. Jugoslavija je ipak bila na većem stupnju razvoja od Egipta i Indije, ali Indija je bila golemo tržište, „najmnogoljudnija demokracija” koje Jugoslavija samostalno, pa čak ni s Egiptom, vjerojantno nije ni mogla zadovoljiti. Upitno je uopće koji su proizvodi svake od triju navedenih država mogli zadovoljiti potražnju neke od njih, što otvara novo pitanje potraživanja zemalja u razvoju i

¹⁴ U vrijeme pisanja rada obilježava se 60. godišnjica prvog sastanka prilikom čega je UNCTAD promijenio ime u UN Trade and Development zadržavši stari akronim.

¹⁵ RUBINSTEIN 1970: 173–174.

¹⁶ Detaljnije o samom susretu u JAKOVINA 2011: 56–60.

¹⁷ Taj se dio sastanka i kasnije potpisivanje preferencijala rijetko navodi, a ako se navodi, onda se spominje tek kao marginalni događaj.

Jugoslavije i je li potenciranje međusobne razmjene pokazivalo ikakvu tržišnu logiku. Tijekom 50-ih godina najznačajniji je izvozni proizvod iz Jugoslavije u Egipat bilo oružje, što je u usporedbi s količinom koja se izvozila iz Sovjetskog Saveza (odnosno Čehoslovačke) vjerojatno bilo zanemarivo. Carinski preferencijal možda se mogao i bolje iskoristiti, možda je u njega trebalo uvrstiti neke druge proizvode i sirovine, tek toliko da se ukaže na njegov potencijal. On je mogao više poslužiti kao motivacija razvijanju gospodarske suradnje između zemalja u razvoju, posebno nesvrstanim zemljama – trebao je postati model trgovinskih odnosa koji se nije pokazao održivim.¹⁸ Tijekom konferencija PNZ-a rješenja će se i dalje više tražiti među samim državama Trećeg svijeta uslijed izostanka „prave“ pomoći od razvijenih.¹⁹

Oko pola godine nakon navedenog sastanka i dogovaranja o preferencijalu Egipat je zadesio vjerojatno i najgori događaj tijekom trajanja arapsko-izraelskog sukoba – Šestodnevni rat.

Odnosi do šestodnevnog rata

Tijekom prvih poslijeratnih godina odnosi između Jugoslavije i Bliskog istoka bili su vrlo skromni, no postojala je svijest o potrebi jačanja odnosa s arapskim zemljama.²⁰ Prvi kontakti ostvareni su tek nakon 1948. i raskida između Tita i Staljina, kada su jugoslavenski diplomati, partijsko i državno vodstvo počeli sramežljivo istraživati mogućnosti u dekoloniziranom svijetu. Potraga za novim partnerima intenzivirala se poslije Staljinove smrti, čime se smanjio pritisak na jugoslavensku politiku i pošto je Jugoslavija iskoristila tršćansku krizu 1953/1954. kako bi se udaljila od Zapada i započela put k nesvrstanoj politici.²¹ S druge strane, državni udar u Egiptu 1952, kojim je srušena monarhija, omogućio je bolje odnose između dviju država, no odnosi se počinju intenzivirati tek od 1954, kada vlast preuzima Gamal Abdel Naser. Naserovi i Titovi vanjskopolitički ciljevi bili su u mnogočemu slični, a ključno je bilo da su obojica težili samostalnoj politici.²²

¹⁸ Trojni sastanak naišao je na ambivalentnu recepciju kod nesvrstanih. Više o tome u JAKOVINA 2011: 59.

¹⁹ Pomoć sa Zapada tijekom Hladnog rata – ponajviše se to odnosi na SAD – nadmašivala je pomoć koje su zemlje Trećeg svijeta međusobno mogle udijeliti. Međutim, američka se pomoć koncentrirala više na američke vanjskopolitičke ciljeve, stoga „do 1961. godine više od polovine ukupne pomoći odlazilo je zemljama na crti bojišnice“, odnosno zemljama uz granicu Istočnog bloka ili saveznike Moskve. Također, američka se pomoć većinom upućivala vojsci kako bi spriječile uspon ljevičarskih vlada (1954. 95 % ukupne pomoći bilo je namijenjeno vojsci) prema WESTAD 2009: 40.

²⁰ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 36.

²¹ TENCA I MONTINI 2021: 189.

²² BIELICKI I PURAT 2021: 120.

Osim kompatibilnosti vanjske politike Naser je težio ujedinjenju svih Arapa – pan-arabizmu – pod vlastitim vodstvom, što je olakšavalo Jugoslaviji pristup drugim arapskim zemljama koje su se ugledale na Egipat.²³ Najveći zamah jačanju odnosa dala je Sueska kriza 1956, kada su Izrael, Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska napali Egipat, nakon čega je obustavljena ekonomska razmjena između tih država, što je otvorilo prostor za Jugoslaviju.²⁴ Kakogod, približavanje Jugoslavije Egiptu nije znatnije utjecalo na odnose s Izraelom do 1967, do kada je Izrael bio drugi po važnosti trgovinski partner na Bliskom istoku, a gospodarski odnosi nastavili su se i nakon prekida diplomatskih odnosa poslije Šestodnevnog rata, što je jednom prilikom Titu spočitao libijski vođa Gadafi.²⁵

Osim Egipta, Jugoslavija je održavala bliske kontakte i s alžirskim oslobodilačkom frontom (FNL), čiji je vođa i kasniji predsjednik Alžira Ben Bella u Titu vidio najveći uzor. Ipak, sve do Šestodnevnog rata Naser i Egipat bili su u kontinuitetu najvažniji bliskoistočni arapski saveznik. U Alžiru je 1965. svrgnut Ben Bella, što je Alžir gurnulo među radikalnije članice Pokreta nesvrstanih. Ben Bellina fascinacija Titom navela ga je na uvođenje gospodarskog sustava koji se ugledao na jugoslavensko samoupravljanje (*autogestion*).²⁶ Ostale arapske države još nisu bile dovoljno snažne ili važne u regionalnoj konstelaciji, dok su neke države tih godina još politički odgovarale Zapadu, poput Iraka.

Trgovački odnosi između Jugoslavije i Bliskog istoka neposredno nakon Drugoga svjetskog rata nisu bili naročito razvijeni. Počivali su na neatraktivnoj razmjeni bez ikakve vidljivije trgovačke koristi, a međusobno se trgovalo većinom s jednim proizvodom – izvozom drva (99 %) i uvozom pamuka (97 %), što je odgovaralo i prijeratnoj robnoj razmjeni.²⁷ Suradnja će, međutim, tijekom 50-ih godina početi rasti, što će rezultirati potpisivanjem novih sporazuma o tehničkoj suradnji koji su pomagali državama Trećega svijeta s nerazvijenom obrazovnom i financijskom infrastrukturom. Ti sporazumi bili su temelj pružanja pomoći državama koje su tek stekle svoju neovisnost. Tehnička pomoć „se sastoji u pomoći i saradnji koja se daje nekoj vladi ili organima i ustanovama koje je vlada odredila radi pokretanja novih aktivnosti ili službi ili radi poboljšanja

²³ Naserističke ideje oživotvorile su se 1958. ujedinjenjem Egipta i Sirije, a iste godine novonastaloj Ujedinjenoj Arapskoj Republici (UAR) pridružio se Sjeverni Jemen u zajednicu Ujedinjenih Arapskih Država (UAS). Obje zajednice raspale su se 1961, ali Egipat je zadržao ime UAR do 1971, kada ga je ukinuo Anwar Sadat.

²⁴ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 40.

²⁵ RUBINSTEIN 1970: 249; JAKOVINA 2003: 371. Gadafijeva kritika bila je upućena nabavljanju Jaffa naranči iz Izraela koje su već jednom dovele Jugoslaveni u nezgodnu situaciju, kada su prilikom uvođenja jedne JAT-ove linije prema jednoj arapskoj državi posluživani sokovi spravljani od izraelskih naranči.

²⁶ BYRNE 2009: 439.

²⁷ Podaci se odnose na Egipat. PETROVIĆ 2007: 31.

funkcionisanja postojećih aktivnosti ili službi” glasi definicija prema godišnjem izvještaju UN-a za 1951.²⁸ S Ujedinjenom Arapskom Republikom (UAR) sklopljen je Sporazum o znanstvenoj i tehničkoj suradnji 1958, a do 1967. u sklopu Sporazuma u Jugoslaviji školovalo se više od 800 učenika iz Egipta.²⁹ Nakon Sueske krize Jugoslavija je u lipnju 1957. potpisala dugoročni trgovinski sporazum s Egiptom, čime je pokušala nadomjestiti lošu trgovinsku bilancu s Indijom, prema kojoj je uvoz bio veći od izvoza zbog izostanka lukrativnih sirovina koje bi Jugoslaviji bile zanimljive,³⁰ a time Egipat postaje najvažnijim gospodarskim (i političkim) partnerom na Bliskom istoku.³¹ Također, u istom razdoblju jugoslavenska poduzeća zaključila su ugovore u vrijednosti od 73,9 milijuna dolara, većinom za izgradnju tvornica za transportna vozila (traktori, kamioni, putnička vozila), za kultivaciju pustinskog zemljišta, za elektroprivredu, istraživanje nafte i rudarenje fosfata, što su vrlo važni uvozni artikli iz arapskog svijeta (Jordan, Maroko, Egipat).³²

Sa Sirijom je ekonomska suradnja bila bolja od političke, a temeljila se na trgovinskom sporazumu iz 1953,³³ no tehnička je suradnja uspostavljena tek 1964, tri godine pošto je Sirija istupila iz zajedničke države s Egiptom (UAR). Odnosi nisu bili na razini kao s Egiptom, no investicijska suradnja, odnosno jugoslavenske investicije ili sudjelovanje u projektima bili su nešto razvijeniji. Jugoslavija je pomogla izgraditi tri luke: Latakiju, Tartus i Ruad, aerodrom u Hami, tri mosta preko Eufrata itd.³⁴ Jedna manja ribarska luka u blizini Latakije, al-Nazha, lokalno se naziva „Jugoslavenskom lukom” zbog podrijetla tvrtke koja je sudjelovala u njezinoj izgradnji tijekom 70-ih godina.³⁵ Znakovita je jugoslavenska otvorena podrška Siriji tijekom trzavica s Turskom 1957, a s kojom je Jugoslavija nekoliko godina ranije stupila u Balkanski pakt. Upravo ta činjenica ukazuje na promjenu jugoslavenske vanjske politike nakon 1955.³⁶

²⁸ JAPUNDŽIĆ, Branko. Zemlje u razvoju u svjetskoj privredi. *Međunarodna politika* 396 (1966).

²⁹ HR-HDA-1409 Savjet za odnose s inozemstvom IV SRH, Predlog za pružanje pojačane tehničke pomoći arapskim zemljama (Zavod za međunarodnu tehničku međunarodnu suradnju), 16. listopada 1967.

³⁰ UNKOVSKI KORICA 2016: 122–123.

³¹ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 41.

³² HR-HDA-1409 Predlog za pružanje pojačane tehničke pomoći arapskim zemljama (Zavod za međunarodnu tehničku međunarodnu suradnju), 16. listopada 1967.

³³ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 44–45.

³⁴ HR-HDA-1409 Predlog za pružanje pojačane tehničke pomoći arapskim zemljama (Zavod za međunarodnu tehničku međunarodnu suradnju), 16. listopada 1967.

³⁵ The big fish eat the small: Fishing in Syria's Latakia. *North Press Agency*, 15. prosinca 2020.

³⁶ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 44. Turska je u tom razdoblju bila članica NATO-a, a Balkanski pakt između Jugoslavije i dviju članica NATO-a, Grčke i Turske bio je najbliži susret Jugoslavije sa zapadnim vojnim savezom.

U razdoblju od 1964. do 1967. Jugoslavija je najviše izvozila u Egipat: 159,4 milijuna dinara u početnoj godini s rastom do 1966. na 301,1 milijun dinara, da bi u godini Šestodnevnog rata izvoz pao na 253 milijuna dinara.³⁷ U većini arapskih zemalja zabilježen je porast izvoza, osim tijekom 1967. kada zbog Šestodnevnog rata dolazi do pada izvoza u sve zemlje sudionice, osim Izraela i Jordana koji doživljavaju porast, dok neke zemlje poput Alžira i pogotovo Sudana bilježe pad.³⁸ Najveći je izvoz bio u Indiju (s tendencijom rasta) i Indoneziju (s tendencijom pada).³⁹ Trendovi su bili slični i kod uvoza: daleko se najviše uvozilo iz Egipta (i Indije u ostatku Trećeg svijeta).⁴⁰ Iz navedenih je podataka moguće izvući djelomičan zaključak da je razina gospodarske suradnje ovisila o kvaliteti političke suradnje: s Alžirskom je oslabila politička suradnja, a shodno tome i gospodarska, sa Sudanom su brojke bile iznimno skromne, baš kao i diplomatski odnosi. Slično vrijedi i za Indoneziju gdje je Sukarnovo svrgavanje očito utjecalo na pad razmjene. Što se tiče proizvoda, arapske zemlje nalazile su se među važnijim državama za izvoz meke (Alžir i Egipat) i tvrde drvene građe (Egipat) i dijelova za vozila (Egipat), dok se s druge strane najviše uvozila riža (Egipat) i nafta (Irak).⁴¹

Nadalje, u spomenutom razdoblju, od 1955. do 1965, uočen je porast udjela zemalja u razvoju, odnosno država Trećeg svijeta za čak četiri puta u jugoslavenskoj gospodarskoj razmjeni, čime je udio u izvozu i uvozu bio 15 %, odnosno 13,8 % 1965.⁴² Međutim, koncentracija je bila previše neravnomjerna: 2/3 otpadale su na deset zemalja, a čak 38 % na tek tri zemlje: Egipat, Indiju i Indoneziju.⁴³ U izvozu su najviše sudjelovali industrijski proizvodi, sa čak 74 %, od čega se mogu istaknuti pogonski strojevi.⁴⁴ Uvozili su se pak najviše prehrambeni proizvodi i tekstilna vlakna: 100 % uvoza jute potjecalo je iz zemalja u razvoju, 57 % pamuka i 20 % vune.⁴⁵ Pamuk je bio glavni uvozni proizvod iz Egipta, no on se uvezio i sa Zapada (iz Grčke, SAD-a i Turske).⁴⁶ Arapske zemlje bile su zastupljene sa čak 37,2 %, a Azija s 34,1 %, u čemu su najvjerojatnije domini-

³⁷ *Indeks. Statistički godišnjak*. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1969, 214.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto: 217–222.

⁴² PELICON, Ivo. Ekonomski odnosi SFRJ sa zemljama u razvoju. *Međunarodna politika* 401 (1966).

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ HR-HDA-1409, „Informacija o problemima robne razmene SFRJ sa zemljama u razvoju“, kutija 52.

⁴⁷ Isto.

rale zemlje Jugoistočne Azije, s obzirom na podatak iz *Međunarodne politike* o udjelu spomenute regije od 6,5 % u ukupnoj trgovačkoj bilanci jugoslavenske robne razmjene u 1965.⁴⁸ Udio arapskih zemalja govori o važnosti tog dijela svijeta za Jugoslaviju. Preduvjet dobrih odnosa s arapskim zemljama bila je geografska blizina. Međutim, politički srdačne odnose Jugoslavija je nje govala i sa znatno udaljenijim područjima, prvenstveno sa zemljama Jugoistočne Azije, a iz predočenih podataka Indija i Indonezija su, udaljenosti unatoč, bile drugi i treći trgovinski partneri. Izvjesno je da su se bolji politički odnosi uspostavljali s utjecajnijim i većim zemljama Trećeg svijeta. Međutim, tijekom 70-ih arapske nesvrstane zemlje bogate naftom, poput Iraka i Libije, počele su zauzimati sve važnije mjesto u uvozu i izvozu te u jugoslavenskim investicijama. Investicije na Bliskom istoku bile su toliko važne da su tvrtke s interesima u tim područjima vršile pritisak protiv obnavljanja diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Izraela kako ne bi iz političkih razloga izgubile unosne poslove.⁴⁹

S većinom zemalja Trećeg svijeta uspostavljena je konvertibilna razmjena, a s tek 13 od 78 zemalja s kojima je uspostavljena gospodarska suradnja uspostavljena je klirinška razmjena, no tih 13 bile su Jugoslaviji gospodarski i politički najvažnije zemlje Trećega svijeta, poput UAR-a/Egipta, Tunisa, Alžira, Iraka i Izraela.⁵⁰ Ipak, ukupna suradnja sa zemljama u razvoju bila je suviše skromna u usporedbi sa suradnjom s Europom: izvoz u Aziju i Afriku zajedno jedva je dostizao razinu razmjene sa SR Njemačkom ili Italijom.⁵¹ Iz tog podatka o gospodarskoj važnosti Europe vidi se diskrepancija političke i gospodarske važnosti Trećeg svijeta, a samim tim, barem djelomično, i nesvrstanih. Jugoslavija, ali ne samo ona već i druge nesvrstane zemlje, trudile su se povećati međusobnu gospodarsku i tehničku suradnju, a shodno tome i udio nesvrstanih i zemalja u razvoju u ukupnoj trgovinskoj i robnoj razmjeni na globalnoj razini. Očekivana stopa rasta od 5 % dogovorena tijekom UNCTAD-a 1964. nije se ostvarila, a ponegdje nije prešla

⁴⁸ PELICON, Ivo. Ekonomski odnosi SFRJ sa zemljama u razvoju. *Međunarodna politika* 401 (1966).

⁴⁹ LEBL 2001: 55.

⁵⁰ HR-HDA-1409, „Informacija o problemima robne razmene SFRJ u zemljama u razvoju“, kutija 52.

⁵¹ Pri iščitavanju tih podataka valja imati na umu gospodarsku superiornost europskih zemalja nad zemljama Trećeg svijeta, no bez obzira na to, ovi podaci su sugestivni. Godine 1964. izvoz u SR Njemačku iznosio je 1.451 milijun dinara, a u Italiju 1.649,2 milijuna dinara, dok je ukupni izvoz u Afriku i Aziju iznosio 1.574 milijuna dinara. U narednim godinama razlika je rasla pa je u 1967. izvoz u SR Njemačku iznosio 2.740,4 milijuna dinara, u Italiju 2.813,5 milijuna dinara, a u Aziju i Afriku 1.802,1 milijuna dinara. Uračunavanje Južne Amerike ne bi puno pomoglo slici u 1967: izvoz je iznosio tek 124,5 milijuna dinara. Slična je situacija bila i s uvozom. U usporedbi sa zemljama Istočnog bloka situacija je bila nešto povoljnija: najznačajniji partneri iz Trećeg svijeta dostizali su od trećine, pa možda i do pola uvoza/izvoza sa značajnijim partnerima. Podaci prema *Indeks* 1969, 214.

ni 4 %, dok razvijene zemlje nisu ispoštovale osiguravanje 1 % iznosa vlastitih proračuna za pomoć manje razvijenima.⁵² Tendencija i put dogovoren na prvim dvama konferencijama PNZ-a u Beogradu i Kairu i Ekonomskoj konferenciji nisu se ostvarili do 1967. kada je svijet zadesila nova kriza na Bliskom istoku, koja je dodatno sputala nastojanja manje razvijenih zemalja za integracijom u međunarodne gospodarske i trgovinske tokove. Unatoč neuspjehu slabije razvijenih da uhvate korak sa zemljama Prvoga i Drugoga svijeta, ne može se reći da je nedostajalo inicijativa: od Ekonomske konferencije u Kairu preko G77 i UNCTAD-a do Alžirske povelje i Kennedyjeva Saveza za napredak usmjerenog razvoju Latinske Amerike.

„Prejednostavni trijumf“

Šestodnevni rat ili, kako ga je izraelski povjesničar Isaac Deutscher nazvao, „prejednostavni trijumf“⁵³, označio je potpuni poraz kvantitativno nadmoćnijih arapskih država.⁵⁴ Uistinu, „Izraelci su to čudesno odradili“⁵⁵ osiguravši pobjedu već prvog dana kada su po nestanku jutarnje magle iz smjera Sredozemlja ispod razine čitljivosti radara 5. lipnja 1967. izraelski avioni izveli prvi zračni udar kojim je uništeno 19 pista i preko 300 vojnih zrakoplova u Egiptu, a uključujući ostale napadnute države bombardirane su 23 zračne luke i uništena većina zrakoplovstva. Tim udarom uništili su većinu kapaciteta zračnih snaga arapskih država, čime je neometano moglo početi kopneno napredovanje prema Sueskom kanalu, Istočnom Jeruzalemu i Golanskoj visoravni.⁵⁶ Zanimljivo je napomenuti da je na sirijskom bojištu, na Golanskoj visoravni, izraelskom vojskom zapovijedao general David Dado Elazar podrijetlom iz Sarajeva.⁵⁷ Tadašnji jugoslavenski veleposlanik u Egiptu bio je Salko Fejić koji je od arapskih saveznika primao netočne informacije koje su posljedično dovele do paradoksalnih situacija, poput one kada je veleposlanik uzviknuo „Naši ulaze u Tel Aviv!“ Stvarnost na terenu bila je bitno drukčija.⁵⁸

⁵² ADAMOVIĆ, Ljubiša. Pogoršanje položaja zemalja u razvoju u 1965. *Međunarodna politika* 380 (1966).

⁵³ LINFIELD 2020: 189.

⁵⁴ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 104–106, 114.

⁵⁵ LINFIELD 2020: 97 citirano u: Kohler, Lötte i Hans Saner, ur. *Hannah Arendt/Karl Jaspers Correspondence 1926–1969*. New York: Harcourt Brace, 672, 674–675.

⁵⁶ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 106–113.

⁵⁷ KASAPOVIĆ 2016: 126; Elazar je nakon velikih gubitaka tijekom Jomkipurskog rata 1973. proglašen krivim od strane Agranatove komisije uspostavljene za pronalaženje krivaca u neuspjehu, lošoj obaviještenosti i pripremi izraelskih snaga uoči Jomkipurskog rata. Javnost nije prihvatila osudu Elazara shvativši da je on žrtveno janje. Više u: KASAPOVIĆ 2016: 131, RABINOVICH 2016.

⁵⁸ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 117.

Informacije su se najteže dobivale iz vojnog vrha što je otežavalo jugoslavenski odgovor na izraelski napad, stoga je Koča Popović 11. lipnja otputovao u Kairo kako bi dobio informacije izravno od Nasera. Međutim, Tito i dalje nije bio zadovoljan dobivenim informacijama (zbog izostanka problema plovidbe Akabskim zaljevom), dok je Popović bio razočaran egipatskom indolentnošću.⁵⁹ Bez obzira na to što su takve situacije ostavljale „gorak okus nepovjerenja i neiskrenosti prema bliskom savezniku...”⁶⁰ Jugoslavija je promptno zauzela arapsku stranu, a već 11. lipnja donesena je odluka o slanju pomoći. Jugoslavenska gospodarska i tehnička pomoć bila je brza, nije se čekalo niti se moglo iznevjeriti glavne saveznike. Ulog je tada bio prevelik – arapske zemlje pokazale su svoje slabosti, naserizam je još jednom, nakon neuspjeha sa Sirijom i Irakom, poražen, štoviše, to je bio i njegov krah jer se nakon rata Naser počeo približavati SSSR-u zahladivši odnose prema nesvrstanim⁶¹, što se vidjelo tijekom nesložnosti oko osude sovjetske invazije na Čehoslovačku 1968, samo godinu dana nakon arapskog debakla,⁶² ali i prilikom posjeta Budimira Lončara Kairu, kada su Naser i njegov šef diplomacije Rijad ostali hladni prema održavanju nove, Treće konferencije nesvrstanih koja će se održati nakon Naserove smrti.⁶³ Simbolički, naserizam je nestao smrću njegova stjegonoše 1970, no sličnu ulogu na sebe nakon nekoliko godina preuzet će libijski vođa Moamer Gadafi.⁶⁴

Izraelska munjevita pobjeda nije pala s neba, već se oslanjala na iskorištavanje krize u odnosima između arapskih država.⁶⁵ Međutim, krajem svibnja putovanjem jordanskog kralja Huseina u Egipat raste samouvjerenost Arapa, no ne i Jugoslavena koji su strahovali od nepromišljenih poteza koji bi mogli ugroziti mir.⁶⁶ Oko mjesec dana prije izbijanja rata na području Sinaja i Gaze nalazilo se tristotinjak jugoslavenskih vojnika u sklopu UNEF-a⁶⁷ (UN Emergency Force) čije su se snage na egipatski zahtjev, a uz protivljenje nekih država, povukle s

⁵⁹ Isto: 117–123.

⁶⁰ Isto: 117. Netočnost informacija proizlazila je djelomično iz propagandnih razloga, a djelomično zbog izraelskog puštanja lažnih informacija.

⁶¹ Tijekom posjeta Koče Popovića Egiptu, u jeku Šestodnevnog rata, jednoglasno je potvrđena odanost politici nesvrstanih prema BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 123.

⁶² JAKOVINA 2011: 65–66. Dapače, Egipat je kritizirao Tita zbog osude invazije prema BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 216.

⁶³ JAKOVINA 2020: 248.

⁶⁴ MINIĆ 2021: 217.

⁶⁵ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 83–84.

⁶⁶ Isto: 100–101.

⁶⁷ Uoči izbijanja Šestodnevnog rata UNEF su sačinjavale postrojbe iz Indije, Jugoslavije, Danske, Norveške, Švedske, Kanade i Brazila, pri čemu su jugoslavenski i indijski odredi bili najveći. Posljednji zapovjednik snaga prije izbijanja Šestodnevnog rata bio je Indijac Indar Jit Rikhye. Više o djelovanju UNEF-a uoči rata u OREN 2003: 67–75, *passim*.

položaja radi raspoređivanja egipatske vojske. Jugoslavenski odred dočekao je početak rata u logoru na Sinaju u borbenoj spremi, no u Jugoslaviji se nakon izbijanja rata o sudbini odreda nije znalo.⁶⁸ Za razliku od indijskog sa 14 žrtava i brazilskog s jednom žrtvom, jugoslavenski odred prošao je bez gubitaka. U svojim zahtjevima za povlačenjem UNEF-a, Egipat je imao bezrezervnu podršku Jugoslavije u UN-u što je ojačavalo jugoslavensku poziciju među nesvrstanim zemljama.⁶⁹

Jedna od dugovječnijih posljedica Šestodnevnog rata jest jačanje terorističkih organizacija i religijskog fundamentalizma među arapskim i palestinskim stanovništvom.⁷⁰ Od terorističkih organizacija najistaknutija je Palestinska oslobodilačka organizacija (PLO) predvođena Fatahom s čijim je vođom Jaserom Arafatom Tito imao najbolje odnose od palestinskih predstavnika. Bez obzira na dobre odnose s Fatahom i PLO-om, Tito se često nije slagao s Arafatovim ekstremnim idejama poput "guranja Izraela u more". Bez obzira na to, jugoslavenska podrška PLO-u, kao i arapskim zemljama, nije bila upitna. Arafat je kao vođa PLO-a bio najistaknutiji predstavnik Palestinaca, no postojale su i druge organizacije poput marksističko-maoističkog Narodnog fronta za oslobođenje Palestine (PFLP) liječnika Georgea Habasha. Poznat je događaj kada je Jugoslavija odbila izručiti suradnika PFLP-a i jednog od najpoznatijih terorista 20. stoljeća, Carlosa (Carlos the Jackal).⁷¹ Suradnja Jugoslavije s PLO-om otvara znatan prostor za proučavanje suradnje s europskim marksističkim terorističkim organizacijama s kojima su palestinski teroristi njegovali bliske odnose, poput španjolske ETA-e, njemačke Frakcije Crvene Armije ili talijanskih Crvenih brigada, koje su se također počele osnivati krajem 60-ih, a koje će momentum postići tijekom 70-ih godina, istovremeno s palestinskim terorističkim organizacijama koje postaju jedni od glavnih aktera arapsko-izraelskog sukoba.⁷²

⁶⁸ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 87–92, 102, 116.

⁶⁹ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 87–102; OREN 2003: 70.

⁷⁰ McHUGO 2019: 225. Unatoč porazu naserizma, nakon Naserove smrti libijski vođa Gadafi preuzima ulogu najutjecajnijeg arapskog vođe, a PLO i dalje djeluje, bar simbolički, pod uvjerenjem arapskog jedinstva, što se iščitava u Arafatovu intervjuu s talijanskom novinarkom Orianom Fallaci: „Morate pitati koliko će moći izdržati Izrael. Jer mi se nećemo zaustaviti sve dotle dok se ne vratimo u svoj dom i ne srušimo Izrael. Jedinstvo arapskog svijeta to će omogućiti. [...] Palestina je točkica u arapskom oceanu. [...] Ali granice nisu važne, ponavljam. Važno je arapsko jedinstvo i gotovo. [...] Nema razlike između Palestinaca i Egipćana. I jedni i drugi samo smo dio arapske nacije.“ FALLACI 1979: 34–136, 139.

⁷¹ Bio nam je pod nosom. Najpoznatiji svjetski terorist ljetovao je u Splitu, pa završio s liscama u Beogradu: Kasnije se vratio s opakim namjerama. *NET.hr* 24. rujna 2021. (<https://net.hr/danas/svijet/poveznice-carlosa-sakala-s-jugoslavijom-9c8ff7ea-1d54-11ec-98f0-42c37b853278>) (posjet 20.10.2021).

⁷² O razvoju Fataha, PLO-a i općenito palestinske svijesti o potrebi aktivnijeg sudjelovanja u sukobu s Izraelom više u MIGDAL I KIMMERLING 2003: 214–311.

Gospodarska i tehnička pomoć

Već je spomenuta brza odluka o gospodarskoj i tehničkoj pomoći državama pogođenima Šestodnevni ratom. Službena odluka donesena je na sjednici Predsjedništva CK SKJ i na sastanku s članovima SIV-a⁷³ 12. lipnja 1967.⁷⁴ Ipak, suradnja na osnovi klirinške razmjene sve je više otežavala situaciju na relaciji Beograd – Kairo: jugoslavenska potraživanja bila su za 1967. nešto viša od 12 milijuna dolara, a ratno stanje nije obećavalo popravljanje situacije.⁷⁵ Shodno tome, razmatrana su dva (ili više) pravca pružanja pomoći ratom pogođenim zemljama: prvi je pravac bio organiziranje dugoročne pomoći putem „neangažovanih, progresivnih i socijalističkih zemalja”, dok je drugi predviđao povlačenje robe s tržišta čime bi se snizilo dugovanje u kliringu. Razmatrala se i zamjena izraelskog tržišta arapskim, a konačno je razmatrana i mogućnost pružanja pomoći skupljanjem dobrovoljnih priloga građana.⁷⁶ Obavijest od 13. lipnja o odluci odlaganja svih arapskih obveza prema Jugoslaviji i preusmjerenje uvoza iz Izraela na arapske zemlje, kao što je i razmatrano prethodnih dana, proslijeđena je svim diplomatsko-konzularnim predstavništvima.⁷⁷ Dan kasnije, savjetnik ministra vanjskih poslova, Lazar Mojsov, obavijestio je egipatskog veleposlanika Abuzeidu da SKJ, SSRNJ, SSJ, SUBNOR i SSOJ⁷⁸ prikupljaju priloge od svojih članova radi pomoći arapskim zemljama.⁷⁹ Veleposlanstvo u Bagdadu obaviješteno je 15. lipnja o odluci SIV-a o tome da se neće pružiti pomoć Iraku, već samo izravno pogođenim zemljama: Egiptu, Jordanu i Siriji.⁸⁰ Ipak, Irak je bio izravno pogođen ratom s obzirom na to da je prvoga dana rata zračnim napadom pogođena jedna iračka zračna luka.⁸¹ Materijalna šteta u Iraku stoga nije bila velika, ali odluka o bojkotu isporuke nafte SAD-u, Ujedinjenom Kraljevstvu i SR Njemačkoj ozbiljno je oštetila iračko gospodarstvo: tri navedene zemlje sudjelovale su 1966. u trgovini iračkom naftom s više od 90 % udjela (177,2 milijuna dolara od 196 milijuna dolara), što dovoljno govori o štetnosti mjere s obzirom na to da je od tadašnjih koncesija Irak pokrivao oko 24 % BDP-a

⁷³ Savezno izvršno vijeće; jugoslavenska vlada.

⁷⁴ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 178.

⁷⁵ Isto: 179.

⁷⁶ Isto: 179–180.

⁷⁷ Isto: 181.

⁷⁸ Kratice redom označavaju: Savez komunista Jugoslavije, Savez socijalističkog radnog naroda Jugoslavije, Savez sindikata Jugoslavije, Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata i Savez socijalističke omladine Jugoslavije.

⁷⁹ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 181.

⁸⁰ Isto: 182.

⁸¹ Isto: 107.

i oko 40 % financiranja izgradnje, dok su koncesije predstavljale i bazu stabilnosti iračke valute.⁸² Također, treba imati na umu da je Iračka naftna kompanija⁸³ nacionalizirana od iračke vlade tek 1972, a da je tijekom nekoliko prethodnih godina Kompanija bila u sukobu sa sirijskom vladom oko neisplaćivanja triju naftovoda koji su prolazili sirijskim područjem, ali i sa samom iračkom vladom, dok je „pravednija” raspodjela sredstava ugovorena tek 1952. kada je dogovorena 50:50 podjela zarade na izvoru. Kao da to nije bilo dovoljno kolonizatorski, nego je sjedište kompanije smješteno u London.⁸⁴

Ipak, Egipat je bio prioritetan, ali delegacija predvođena dr. Vasilom Grivčevom, koja je posjetila glavne gradove ratom pogođenih zemalja, zaključila je da je pomoć potrebna i Iraku – predlaže se odobrenje investicijskih kredita između 5 i 8 milijuna dolara Iraku, Siriji između 4 i 6 milijuna dolara, a Jordanu do 2 milijuna dolara; komercijalni krediti Iraku od 1 milijun dolara, Siriji do 1 milijun dolara, Jordanu od 0,3 do 0,4 milijuna dolara, a Egiptu od 4 do 5 milijuna dolara.⁸⁵ Posjet delegacije trima zemljama spomenut je i u knjizi *Jugoslavija i arapsko-izraelski rat 1967*, no iz nepoznatog razloga izostavljen je posjet Iraku i Zajedničko saopćenje koje je delegacija potpisala u svakoj od navedenih zemalja.⁸⁶ Ipak, posjet delegacije dogodio se više od dva mjeseca nakon završetka rata, a prvi paketi pomoći arapskim zemljama upućeni su već nekoliko dana nakon završetka vojnih djelovanja: 14. lipnja prvi zrakoplov sletio je u Siriju, a 15. lipnja u Egipat.⁸⁷ Od kraja lipnja i tijekom srpnja pomoć se slala brodovima, no nije se vodila točna evidencija o isporučenoj robi, a pomoć je ponekad i kasnila, što je izazivalo nelagodu kod jugoslavenskih diplomata u arapskim zemljama.⁸⁸ Iz zahtjeva i zajedničkih priopćenja vidljiva je određena doza nezadovoljstva dotad pruženom pomoći, a neki dokumenti beogradske arhiva dodatno osvjetljavaju to nezadovoljstvo i dodatnu potražnju za uvozom iz arapskih zemalja (naročito pamuka i fosfata), ali i dodatnom tehničkom pomoći koja bi nadomjestila odlazak zapadnih stručnjaka.⁸⁹ Nadalje, Jugoslavija je u koordinaciji s Istočnom Njemačkom pokrenula inicijativu pružanja podrške arapskim zemljama koja bi na kon-

⁸² HR-HDA-1409, „Uvodne napomene – jugoslavenska delegacija u Damasku, Amanu, Bagdadu i Kairu 19-28. kolovoza 1967.“, kutija 52.

⁸³ IPC (Iraq Petroleum Company).

⁸⁴ TROJANOVIĆ, Radmilo. Arapski petrolej i arapska solidarnost. *Međunarodna politika* 405 (1967).

⁸⁵ HD-HDA-1409, „Uvodne napomene – jugoslavenske delegacije u Damasku, Amanu, Bagdadu i Kairu 19-28. kolovoza 1967.“, kutija 52.

⁸⁶ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 186.

⁸⁷ Isto: 182.

⁸⁸ Isto: 182–184.

⁸⁹ Isto: 186.

ferenciji okupila sedam europskih socijalističkih zemalja⁹⁰ i nekoliko nesvrstanih zemalja. Održana konferencija nije promijenila pristup niti donijela nešto novo, ali Tito se još jednom pokazao ključnim u Pokretu nesvrstanih i posrednikom između nesvrstanih i lagera, a Jugoslavija jednim od glavnih inicijatora pomoći.⁹¹

Međutim, arapske zemlje, a u prvom redu Egipat, nisu bili zadovoljni ekonomskom pomoći, ne samo Jugoslavije, već i cijeloga Istočnog bloka. Očekivanja i drugih arapskih država bila su veća, nerealna i neispunjena, a reakcije Nasera i Egipćana očigledne i neprikrivene.⁹² Prvo treba poći od pretpostavke da je Jugoslavija sama po sebi bila nedovoljno razvijena i nije spadala u red velikih zemalja, stoga pomoć arapskim zemljama nije mogla biti veća.⁹³ Vjerojatno bi Jugoslavija, da je mogla, dala više izravne pomoći. Potencijal je možda bio znatniji, no ne onoliko koliko se često naglašavalo u poluslužbenom časopisu *Međunarodna politika* s ciljem poticanja povećanja izvoza i uvoza iz zemalja u razvoju ili opravdavanja postojećih političkih odnosa. No, uloga Jugoslavije u sukobima u kojima su sudjelovali njezini najbliži saveznici nije bila usmjerena samo prema slanju izravne pomoći, već se Jugoslavija isticala u otvaranju inicijativa, a uobičajeno se postavljala između nesvrstanih i blokova kao posrednik. Ipak, tijekom i nakon Šestodnevnog rata Jugoslavija se približila istočnom bloku. Jedan od razloga vjerojatno je bio da osigura što veću i što bržu pomoć jednom od glavnih političkih saveznika. U godinama nakon Šestodnevnog rata, unatoč udaljavanju od Egipta, jugoslavensko-arapski odnosi, napose gospodarski, dosegli su svoj vrhunac, a velik broj jugoslavenskih tvrtki osiguravao je unosne poslove na Bliskom istoku, što djelomično opravdava bezrezervnu jugoslavensku podršku Arapima i prekid odnosa s Izraelom.

Zaključak

Arapsko-izraelski, ili danas više palestinsko-izraelski sukob, jedan je od najdugovječnijih suvremenih sukoba. Nadživio je Hladni rat, Jugoslaviju i međunarodni komunistički pokret. Sukob je to u kojem se rijetko vidi perspektiva mira. Sukob često senzibilizira svjetsku javnost i dijeli svijet na one koji podržavaju Izrael i na one koji podržavaju Palestinu. Nakon Drugoga svjetskog rata i Holokausta Židovi su imali golemu moralnu zapremninu koja je i danas uteg Europi,

⁹⁰ Pod svih sedam zemalja misli se isključivo na zemlje lagera, što isključuje nesvrstanu Jugoslaviju i izoliranu Albaniju.

⁹¹ BOGETIĆ I ŽIVOTIĆ 2010: 188–190.

⁹² Isto: 185.

⁹³ Pod pojmom „velika” misli se na veličinu, odnosno obujam industrijske proizvodnje, bogatstva država, ali i na bogatstvo njezina stanovništva. Dakako da veličina populacije i površine igraju bitnu ulogu.

stoga je stvaranje židovske države bilo jednoglasno podržano, a komunistički režimi podjednako su podržavali Izrael kao i kapitalistički. Međutim, izraelski i židovski moralni kredibilitet vrlo brzo se ispraznio. Već 1956. Izrael je naišao na osudu lijevih režima zbog sudjelovanja u napadu na Egipat s Ujedinjenim Kraljevstvom i Francuskom, koja je godinama bila glavni pokrovitelj Izraela. No, najveći zaokret događa se 1967. kada komunističke zemlje, među kojima je i Jugoslavija, prekidaju diplomatske odnose s Izraelom, pri čemu gospodarski i vojno pomažu arapskim zemljama.

Jugoslavija je tijekom Hladnoga rata vodila znatno drugačiju politiku od politika koje danas vode zemlje sljednice. Jugoslavenske ambicije nadmašivale su stvarne dosege i veličinu države. Upravo to se dogodilo nakon Šestodnevnog rata, bezrezervna podrška arapskim zemljama bila je neupitna, no možda se moglo preskočiti prekidanje diplomatskih odnosa s Izraelom, što je učinila Rumunjska koja je službeno bila dijelom komunističkog lagersa. Jugoslavija nije bila u lageru, ali je 1967. bila godina kada se najviše približila Sovjetima, više nego što se približila 1955. kada je Hruščov posjetio Tita u Beogradu. To nije moglo izgledati dobro na Zapadu, a Jugoslavija samostalno nije mogla pružiti dovoljno, ne samo Arapima, već bilo kome u Trećem svijetu. Jugoslavija je mogla biti most prema Sovjetima za Zapad, ali i za Treći svijet prema Zapadu. To je bilo oportuno i to se počelo iskorištavati krajem 60-ih i početkom 70-ih. Šestodnevni rat ponovno je otvorio prozor prema Sovjetima nakon invazije Crvene armije na Mađarsku 1956, no po cijenu Naserova udaljavanja od nesvrstanih, što je produbilo krizu Pokreta. Najveći udar Jugoslavenima bila je nova sovjetska invazija 1968, ovaj put u Čehoslovačkoj, koja je odnose vratila na početak, dok jugoslavenska osuda invazije nije dobro prošla kod donedavnog najboljeg Titova bliskoistočnog prijatelja.

No i Europa se mijenjala. Brandtov *Ostpolitik* „pomirio” je Zapadnu Njemačku i Jugoslaviju, otvorio Jugoslaviji nova vrata prema Zapadu nakon razočaranja sredinom 50-ih. Stvari su početkom 70-ih bile lakše, čak i s Talijanima, s kojima su odnosi povijesno bili zategnuti. Brandt je dolazio u Jugoslaviju, Tito u Njemačku, Nixon je postao prvi američki predsjednik koji je posjetio Jugoslaviju. Nastupalo je razdoblje detanta, bar u Europi. Usto 1970. aktivirao se Pokret nesvrstanih s Jugoslavijom kao nespornim vođom. Naser je već bio prošlost iako će Sadatov Egipat još neko vrijeme zadržati vodeću ulogu u arapskom svijetu, do potpisivanja sporazuma u Camp Davidu. Jedan od zanimljivijih aspekata bio je i nastanak NN skupine (neutralni i nesvrstani) što je bio dodatni most prema Zapadu, odnosno prema neutralnim državama zapadnog uređenja (Jugoslavija s druge strane kao neutralna/nesvrstana država komunističkog sustava). Jomkipurski rat 1973. dokazao je da prijateljstvo s Arapima i dalje postoji – dok je većina europskih država proživljavala prvu naftnu krizu, Jugoslavija je preko Iraka uspjela proći gotovo neokrnuto. Sedamdesete su bile i godine najvećih investicija – od Libije do Iraka i Sirije.

Tako se Šestodnevni rat može smatrati svojevrsnom prekretnicom, ako ne samostalno, onda u sprezi s događajem u režiji Sovjetskoga Saveza godinu dana kasnije, nakon čega Jugoslavija ponovno preispituje svoje vanjskopolitičke postavke. Podrška arapskim zemljama nije bila niti bi trebala biti problematična – bila je to pomoć napadnutima, ali ne i inferiornima. Nakon 1956. veze s arapskim zemljama rastle su, prvenstveno kroz Pokret nesvrstanih, brojne bilateralne susrete i niz platformi za ekonomsku suradnju. Izraelski napad 1967. samo je uobličio jugoslavenska partnerstva. Međutim, gospodarska suradnja ukazivala je na to da je Izrael bio važniji partner od većine arapskih država i da je pokazivao veći potencijal od većine arapskih zemalja ako se izuzme nafta i naftom bogate arapske države. Unatoč inicijativama i naporima vodećih nesvrstanih država i vođa, pripadnice pokreta nisu bile dovoljno razvijene kako bi se međusobno ekonomski pomagale, a orijentacije na određena tržišta ograničavale su mogućnosti suradnje. Unatoč tome što Jugoslavija nije mogla direktno pomoći, ona je mogla biti „posrednik između bogatih i siromašnih“. Međutim, na kraju se postavlja često pitanje – u kojoj je mjeri jugoslavenska vanjska politika bila realna, a u kojoj mjeri avanturistička, je li to bio hir jedne osobe – Josipa Broza Tita – ili strukturno provođenje dogovorene politike, jer nije nepoznato da su postojali otpori takvoj politici, napose u zapadnim republikama.

Bibliografija

Izvori

HR-HAD-1409 Savjet za odnose s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske, kutije 52, 54.

„Cairo Declaration on Developing Countries“ 9–18. srpnja 1962, <https://repository.uneca.org/ds2/stream/?#/documents/80d6b10f-13ae-53f9-bd40-b87ccc94d00f/page/1> (posjet 1.7.2021).

Indeks: mesečni pregled privredne statistike SFRJ. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1969, 1974.

Periodika

ADAMOVIĆ, Ljubiša. Pogoršanje položaja zemalja u razvoju u 1965. *Međunarodna politika* 380 (1966).

JAPUNDŽIĆ, Branko. Zemlje u razvoju u svetskoj privredi. *Međunarodna politika* 396 (1966).

PELICON, Ivo. Ekonomski odnosi SFRJ sa zemljama u razvoju. *Međunarodna politika* 401 (1966).

TROJANOVIĆ, Radmilo. Arapski petrolej i arapska solidarnost. *Međunarodna politika* 405 (1967).

UN pozvao Izrael i Hamas na hitno primirje. Hrvatska glasala protiv toga. *Index.hr*, 27. listopada 2023. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/un-pozvao-izrael-i-hamas-na-hitno-primirje-hrvatska-glasala-protiv-toga/2507788.aspx> (posjet: 23. 12. 2024.)

Bio nam je pod nosom. Najpoznatiji svjetski terorist ljetovao je u Splitu, pa završio s lisicama u Beogradu: Kasnije se vratio s opakim namjerama. *NET.hr*, 24. rujna 2021. <https://net.hr/danas/svijet/poveznice-carlosa-sakala-s-jugoslavijom-9c8ff7ea-1d54-11ec-98f0-42c37b853278> (posjet: 23. 12. 2024.)

The big fish eat the small: Fishing in Syria's Latakia. *North Press Agency*, 15. prosinca 2020. <https://npasyria.com/en/51315/> (posjet: 23. 12. 2024.)

Literatura

BIELICKI, Paweł, Andrzej PURAT. 2021. An Analysis of Diplomatic Relations Between Yugoslavia and the Near East Countries in 1955–1970. *Istorija 20 veka* 39: 115–134.

BOGETIĆ, Dragan. 2019. *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*. Beograd: Zavod za udžbenike.

BOGETIĆ, Dragan, Aleksandar ŽIVOTIĆ. 2010. *Jugoslavija i arapsko-izraelski rat 1967*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

FALLACI, Oriana. 1979. *Razgovori s poviješću*. Zagreb: August Cesarec.

BYRNE, Jeffrey. 2009. Our Own Special Brand of Socialism: Algeria and the Contest of Modernities in the 1960s. *Diplomatic History* 3: 428–447.

- JAKOVINA, Tvrtko. 2003. *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države*. Zagreb: Profil, Srednja Europa.
- JAKOVINA, Tvrtko. 2011. *Treća strana hladnog rata*. Zagreb: Fraktura.
- JAKOVINA, Tvrtko. 2020. *Budimir Lončar: Od Preka do vrha svijeta*. Zagreb: Fraktura.
- KASAPOVIĆ, Mirjana, ur. 2016. *Bliski istok. Politika i povijest*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- KIMMERLING, Baruch, Joel S. MIGDAL. 2003. *The Palestinian People: a history*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- LEBL, Aleksandar. 2001. Prekid diplomatskih odnosa SFRJ – Izrael 1967. godine. *Tokovi istorije: časopis Instituta za noviju istoriju Srbije*, 1–4: 39–75.
- LINFIELD, Susie. 2020. *Lavlja jazbina. Cionizam i ljevica od Hanne Arendt do Noama Chomskog*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- McHUGO, John. 2019. *A Concise History of Sunnis and Shi'is*. London: Saqi Books.
- MINIĆ, Nikša. 2021. Posjet Muamara Gadafija Jugoslaviji 21. – 25. lipnja 1977: bliskosti u gledištima i neslaganja u metodama. *Histria : godišnjak Istarskog povijesnog društva* 11: 211–235.
- OREN, Michael B. 2003. *Six Days of War. June 1967 and the Making of the Modern Middle East*. London: Penguin Books.
- PETROVIĆ, Vladimir. 2007. *Jugoslavija stupa na Bliski istok. Stvaranje jugoslavenske bliskoistočne politike 1946–1956*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- RUBINSTEIN, Alvin Z. 1970. *Yugoslavia and the Nonaligned World*. Princeton: Princeton University Press.
- SMITH, Karen, Ian TAYLOR. 2007. *United Nations Conference on Trade and Development UNCTAD*. New York: Routledge.
- TENCA MONTINI, Federico. 2021. *Trst ne damo! : Jugoslavija i Tršćansko pitanje: 1945 – 1954*. Zagreb: Srednja Europa.
- UNKOVSKI KORICA, Vladimir. 2016. *The Economic Struggle for Power in Tito's Yugoslavia. From World War II to Non-alignment*. London: I. B. Tauris.
- WESTAD, Odd Arne. 2009. *Globalni Hladni rat. Velike sile i Treći svijet*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.

Yugoslavia at the Middle East during the Six-Day War

In this article, based on archival and newspaper material, I will show how Yugoslavia helped the Arab states during the Six-Day War, when they were attacked by the State of Israel. The Six-Day War was neither the first nor the last Arab-Israeli conflict in which Yugoslavia was involved, diplomatically or economically, but it stands out for the dominant and sudden Israeli victory, after which Yugoslavia decided to break off relations with Israel. On the other hand, this war led to the strengthening of Arab nationalism and Islamic fundamentalism in the Arab world, especially in Palestine, which will form one of the most famous terrorist organizations of the Cold War - the Palestine Liberation Organization (PLO), which has survived until today. I will put special emphasis in the article on the economic relations between Yugoslavia and several important Arab countries.

Key words: Yugoslavia, Middle East, Egypt, Non-Aligned Movement, Six-Day War, Arabs, Israel

Ključne riječi: Jugoslavija, Bliski istok, Egipat, Pokret nesvrstanih, Šestodnevni rat, Arapi, Izrael

Ivan Bubalo
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
ivan.bubalo96@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*